

ACC. N:R M. 15943:1-12.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Kristina Lödrepalm*
Härad: *Gärds* Berättare: *Albert Palmlund, Marieholm*
Socken: *V. Vram* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare*
Uppteckningsår: *1963* Född år *1877* i *Tollarp, V. Vrams sn.*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Om färgeri, spinneri o. väveri i Tollarp.
s. 1-12.*

(plansticker s. 11-12.)

Skriv endast på denna sida.

Far, fabrikör Sven Palmlund, var född i Lyngsjö den 2 januari 1842 och son till skomakaren Bengt Pålsson där. Det var föräldrarnas önskan, att han som äldste sonen skulle överta skomakeriet, men för skomakaryrket visade pagen inte den minsta lust. Han hade i stället fått för sig att han skulle bli färgare. Denna idé hade han fått genom sina besök på ett då nystartat färgeri vid Trobro mölla i Lyngsjö. Han lyckades få sin vilja igenom och blev så småningom antagen som färgarlärling hos fabrikör Bäck i Bäcklunda. Där skötte han sig så bra, att Bäck lovade honom hjälp med startkapitalet den dag han ville bli sin egen.

Efter att ha praktiserat några år vid olika färgerier, bl.a. i Stockholm, hamnade han hos fabrikör Textorius i Kristianstad. Han trivdes bra där, men när han en dag fick hörastalas om att kvarnen vid Vramsån i Tollarp var till salu, såg han möjligheten att där öppna färgeri och bli egen företagare. Men pengar fattades. Fabrikör Bäck visade sig inte villig att hjälpa honom. Denne an-

såg, att Tollarp låg alltför nära Bäcklunda och uppfattade far som sin blivande konkurrent. Av en skräddare i Lynsjö som tidigare mycket uppmuntrat honom i hans planer på att bli färgare lyckades han emellertid få låna till handpenningen. Det var år 1867. Far kunde starta färgerirörelsen redan samma år, med brodern som främste medhjälpare. Året därpå gifte han sig.

Färgerirörelsen omfattade från början inte endast färgning av inköpta eller inlämnade hemvävda garner och tyger utan även egen tillverkning av dessa material, främst yllegarner och -tyger. (vadmål och värken, kypert; filter). Försäljning och beställningsupptagning försiggick dels i affären i Tollarp, dels i Degeberga, där vi hade affär i ett särskilt hus. På gästgivaregården i Rickarum var det dessutom beställningsmottagning och inlämning visse dagar i månaden. Någon grosshandel var det aldrig fråga om utan allt såldes ut i små partier. I affären i Tollarp salubjöds även en del manufakturvaror såsom arbetskläder och sybehör, Senare, när min

bror, Sven Palmlund j:r, övertagit rörelsen såldes en hel del varor som far aldrig skulle fått för sig att ta hem, främst sådant som lockade den kvinnliga kundkretsen, tunna silkestrumpor, koftor m.m. Alla kunder i affären i Tollarp bjöds på kaffe med hembakade skotpor och gamla farmor höll dem sällskap. De var ofta långväga, bodde kanske 7 - 8 mil därifrån och det var långt på den tiden.

Till kvarnen vid Vramsån (eller Tollarpsån som den ibland också kallades; rinner ut i Helgeå) hörde flera byggnader som bildade en ktingbyggd gård. De kunde utan större omändringar inrättas för färgeriverksamheten. I den röda längan vid dammen^x (se planen fig. 1) blev det färgeri i undervåningen och vävkammare i övervåningen. Själva kvarnen, den vita byggnaden vid ån, inreddes för beredning av tyger (valkning, pressning och överskärning) i undervåningen och till spinneri med vattendrivna spinn- och tvinnmaskiner i övervåningen. I huset snett emot fanns bl.a. lagerrum för färgstoffer (till stor del inköpta hos Malmsten & Bergvall i Göteborg) och

x) Herr A. Palmlund har issin ägo en oljemålning av färgaregården, utförd av en broder till honom.

mangelbod. Åt landsvägen till (landsvägen Hörby - Kristianstad) låg boningshuset, en vitmålad länga i två våningar med hög källarvåning och altan (på andra våningen inåt gården). Delen där salen låg hade far låtit bygga till. I motsatta ändan av huset låg affären med lagerrum. I vindsvåningen fanns ytterligare lagerutrymmen och på gaveln ovanför salen ett par sovrum. (Fig. 2)^x

Till färgeriet inköptes såsmåningom även ett jordbruk på 40 tunnland och 7 - 8 kor. Hela dess avkastning gick åt till det stora hushållet för familjen och de anställda.

När rörelsen var som störst, innan den i början på 1900-talet mötte allvarlig konkurrens från textilfabrikerna, hade far 14 - 15 anställda: i färgeriet sysselsattes 5 - 6 män, dels utbildade färgare (färgaregesäller), dels vanliga färgeriarbetare, i spinneriet två spinnare och tre spinneritöser, de övriga i väveriet. Vi hade både manliga och kvinnliga vävarekor. Mästare var far själv. Han höll ett vakande öga på allting och deltog själv i arbetet. Exem-

x) Färgaregården i Tollarp står ännu kvar. Den ägs numera av fru Ingeborg Kewenter, Tollarp.

pelvis synade han alla färdiga tyger: stora bockar ställdes ut på gårdsplanen och far "slängde" tygerna meter för meter över dem och kontrollerade, att de var jämnt skurna och färgade. Far var sträng men rättvis och omtyckt. Gesäller och övriga anställda trivdes och stannade i regel länge hos honom. Fröberg, spinnerigesällen t. ex. arbetade hos oss i över 50 år. På äldre dagar överlämnade far rörelsen till min bror Sven, men affären skötte han till han var 92 år.

Några lärlingar antogs i regel inte utan endast utbildat folk anställdes. En vävare, Föll, minns jag särskilt. Han kom från Norrköping. Och färgaregesällen Tärnström, han hade luffat i hela Sverige från det ena färgeriet till det andra. Förutom fars äldste bror var det endast Wangel som lärde till färgare i Tollarp. Han grundade sedermera det kända företaget Wangels kemiska i Malmö. Av de vanliga färgeriarbetarna krävdes ingen utbildning eller praktik och de avancerade som sagt allmänhet aldrig till gesäller. Det gjorde inte heller spinneritöserna. De var alla i 20-årsålderna och

- 6 -

blev förr eller senare gifta. De hjälpte till med att bereda ullen (karda den i kardmaskinerna och göra vaddar av den av lämplig storlek för spinnmaskinerna), ett arbete som de blev alldeles svartoljiga av. Av spinnarna fordrades stor skicklighet. De var två män och skötte var sin spinn- och tvinnmaskin.

Samtliga anställda åt och bodde på gården. Gesällerna äde var alla ogifta - logerade i gesällkamrarna i den röda längan intill dammedammen, spinneritöserna och arbetarna i källarvåningen i boningshuset. Med familjen - far, farbror, farmor och farfar och sex barn och jordbruksarbetarna blev det ett hushåll på omkring 25 personer. Det var farmor som skötte detta, ty mor dog när jag var 7 år. Farmor blev 99 år och styrde och ställde både i hemmet och affären tills hon var ett par och nittio. Därefter övertog en trotjänarinna bestyret. Hon hade börjat som biträde i affären då hon var 17 år.

Alla de anställda på färgeriet utom spinneritöserna intog si-

na måltider tillsammans med familjen på övre våningens veranda, som alltså fungerade som matsal. Spinneritöserna åt tillsammans med jordbruksarbetarna i nedre våningen (källarvåningen).

Far kunde vara mycket fordrande och barsk, men han var mycket mån om att hans arbetare skulle få riklig och god mat och ordentligt med kött. Han var själv glad för mat. Arbetsdagen började kl. 6. Då serverades en första frukost (i källarvåningen) bestående av kaffe med dopp. Kl. 8 var det avbrott för andra frukost: sill och potatis, mjölk. Kl. 12 äts middag. Då serverades ofta någon kött-rätt. Kl. 3 på e.m. var det dags för eftermiddagskaffe med vetebröd eller skorpor. Ungefär halv 5 var det merafton: bröd och smör, korv, mjölk. Kl. 7 - 8, något olika beroende på hur mycket man hade att göra, var arbetet slut för dagen. Då serverades gröt, kokt eller stekt korngrönsgröt alla dagar i veckan utom lördag; då var det alltid mannagrynsgröt. På jul och i synnerhet Mårtensafton var det mat utan alla gränser. På Mårtensafton fick alla karlarna en todny.

- 8 -

gummorna kaffe före lutfisken och gröten. På jul- och mellandagar-
na festades det dagarna i ända. Karlarna var därför det mesta halv-
fulla. Far var inte glad åt det. De var överhuvudtaget bra på att
supa, särskilt spinnarna.

Alla anställda fick någon lön i kontanter. Hur stora lönerna
var kan jag inte komma ihåg, men Fröberg, spinnerigesällen, minns
jag, hade mycket bra betalt. Det var en bestämd månadslön, men
ingen bestämd avlöningsdag. Man gick till far och tog ut när man
var i behov av pengar. Julklappar eller extra presenter exempelvis
i form av kläder förekom inte.

Både gesäller och arbetare var som sagt mycket för starka
drycker. De var likväl mycket kyrksamma och gick i högmässan så
gott som varje söndag. Någon lördag för de väl och dansade men
för det mesta var de hemma på gården. Några politiska eller fack-
liga föreningar var de inte engagerade i. De var politiskt och
fackligt ointresserade.

När min bror Sven fått hand om färgeriet företogs vissa moderniseringar. Bl.a. installerades en ångmaskin för uppvärmningen av de fem pannorna i färgeriet. Tidigare hade man fått elda under var och en av dessa pannor. Men far var skeptisk inför nymodigheten. Sedan den exploderat och förorsakat en brand varvid hela inredningen i färgeribyggnaden blev förstörd, kallade han den för "helvetesmaskinen". Någon fullständig mekanisering av driften kom aldrig till stånd. Under 1900-talet blev det på grund därav svårt att klara sig i konkurrensen från fabriker. Ett motorspinneri startades bl.a. i Everöd. Det blev också allt svårare att rekrytera yrkeskunnigt folk. Under första världskriget började man inrikta sig på att producera garn för Hemslöjden, väl urprungligen på förslag av Svens fru som var vävlärlarinna. Sven kom sedermera att ägna sig åt bankverksamhet. Han var med om att grunda Tollarps sparbank och blev bankkamrer där. Min äldste bror August som var utbildad färgare - han hade varit mästare på färgerier bl.a. i

Alvesta och Hörby, kom att förestå färgeriet. Produktionen av "hemslöjdsgarner" fortsatte in på 40-talet, då företaget upphörde, emedan August blivit för gammal.

Vi var sex barn i familjen, tre pojkar och tre flickor. Två av mina systrar dog emellertid vid späda ålder. August blev som sagt färgare och Sven slutligen bankkamrer. Lisa gifte sig med en maskiningenjör vid Östra Skånes järnvägar. Jag var yngsta barnet och kom efter avslutad skolgång i Kristianstads läroverk att ägna mig åt jordbruk. Åren innan jag pensionerades var jag lantbruksinspektör på Ulfsnäs gård.

Vi hade också en inackordering, en efterbliven pojke som far åtagit sig att försörja utan betalning. Han var stor och kraftig och kapabel att hjälpa till med enklare jordbrukssysslor.

Fig. 1.

Färgaregården i Tollarp. Planskiss enligt berättarens uppgifter och med ledning av en tavla i dennes ägo.

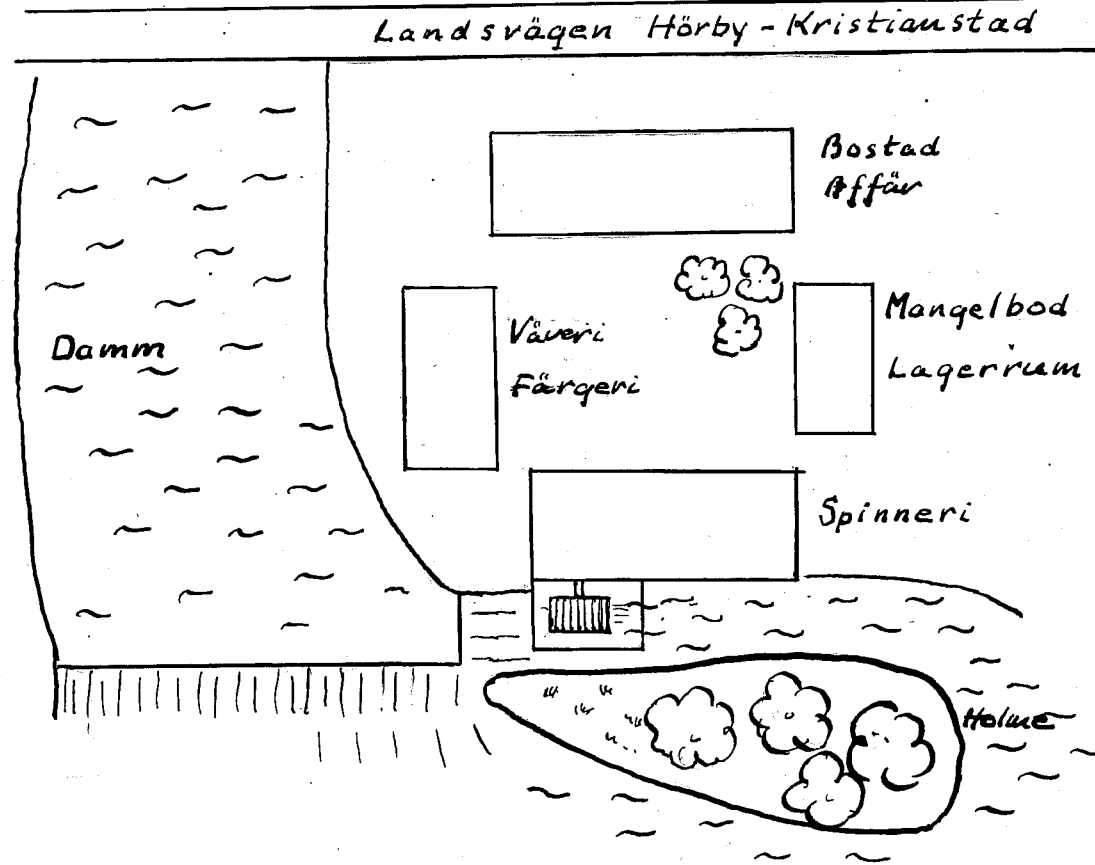
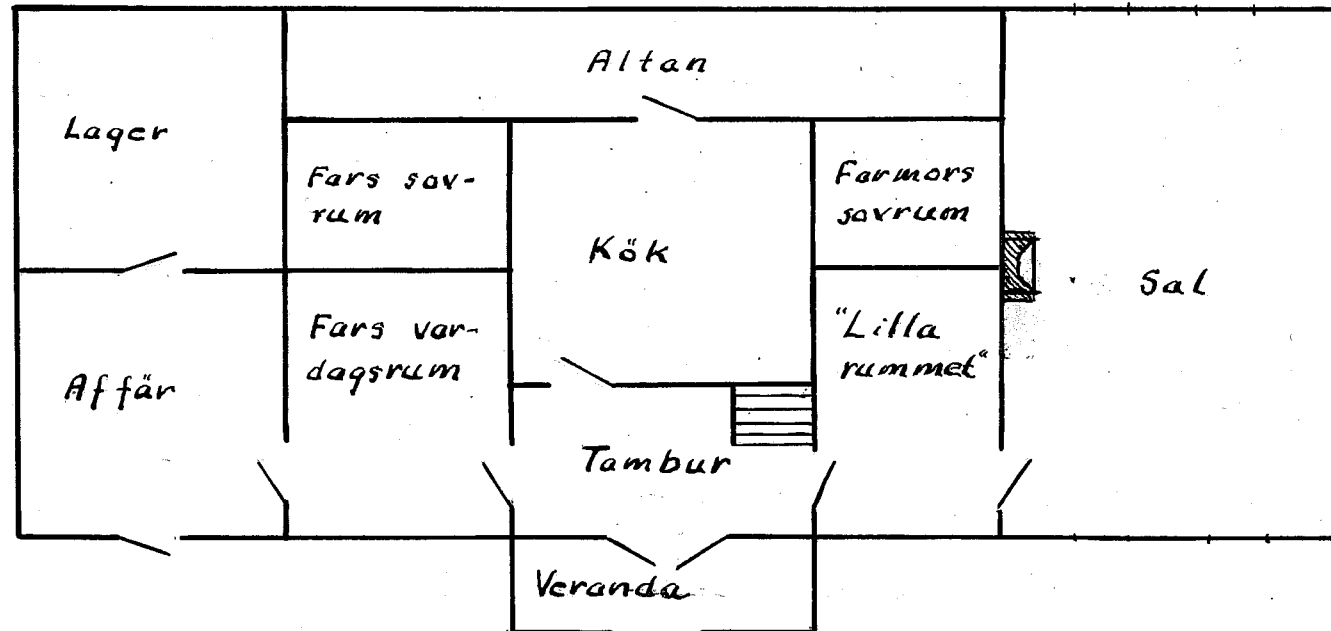

Fig. 2.

Plan av huvudvåningen (andra våningen, över den höga källarvåningen) i bostadshuset å Färgaregården i Tollarp. Skiss enligt berättarens uppgifter. Altanen vetter mot gårdsplanen.

Åt gårdsplanen till.

I salen fanns bl.a. en karljohanssoffa på gavelväggen, mitt emot den öppna spisen. Orgel. Flera hörnskåp och småfönsterbord.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Bif. M. 15943

inl. mars 1967

Klostery. 6,

Skara den 23.7 1963

pers 2/8 63
(g.k.) S.S.

Herr Professor Sigfrid Svensson

Folklivsarkivet

L u n d

Översänder härmed uppteckningarna från intervjun med herr Albert Palmlund i Marieholm angående färgeriet i Tollarp. Jag är ledsen över att jag inte kunnat få dem klara förrän nu p.g.a. min tjänst på museet i Kristianstad.

Herr Palmlund var en pigg och klartänkt 80-åring men ganska döv, varför jag inte kunde ställa riktigt så många och detaljerade frågor som jag tänkt. Om herr Palmlunds far och hans färgeri finns för övrigt redan en liten uppsats i någon av Gärds härads hembygdsförenings årsböcker (efter 1936). En del av uppgifterna där återkommer i mina uppteckningar.

Vi talade sist om att jag skulle göra åtminstone en intervju till i sommar, med en häradshövding (?) i Karlshamn, om vad kan jag inte minnas att vi närmare bestämde. Jag skulle ev. kunna göra den på nedresan till Lünd omkring den 15 augusti, om jag bara fick reda på adress och ämnesområde.

ja

Vördsamt
Kristina Söderpalm
Kristina Söderpalm